

Яцечко Тетяна
Яцечко Світлана
(м. Луцьк)

ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОЇ ВИШИВКИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Історія вишивки дуже давня. Так, перші згадки про вишивку відомі були ще в II ст. до нашої ери. Вишивку містили на собі ще давні візантійські тканини. Про вишивку на білій сорочці українців ми дізнаємося від візантійських письменників XI – XII ст. Ще в XI ст. на Русі існувала перша вишивальна школа, яка була організована сестрою Володимира Мономаха Ганкою, де молодих дівчат навчали гаптувати золотом та сріблом. Про українську вишивку ми маємо згадки від іноземних мандрівників XVI – XIX ст.¹

Довгий час одним із найпоширеніших видів народного мистецтва на Україні була вишивка, якою в основному оздоблювали одяг, рушники. Крім цього вишивкою могли оздоблювати головні убори – очіпки, намітки, хустини, а також кожухи, свитки, скатертини. Цей вид мистецтва потребує зосередження, він відволікає людину від злих, неприємних думок, дає велику насолоду від зробленого, поновлює людині душевні сили, рятує від горя. Сам процес вишивання не вимагає складних пристосувань.

У традиційній українській культурі вишивка - це переважно дівоче і жіноче заняття. Сьогодні серед усього розмаїття українського декоративного мистецтва художнє вишивання гордо обіймає одне з визначальних місць. Під час розмов із жінками старшого покоління ми дізнаємося, що саме вишивка здавна була улюбленим різновидом народної творчості. Колись за кількістю й майстерністю вишитих рушників, сорочок, скатертин, які дівчина підготувала до свого весілля, робили висновки про її працьовитість. Цьому вмінню серцем відчувати навколишню красу і відтворювати її в узорах кожна дівчина змалечку вчилася у своєї матері, бабусі.

Коли доводиться знайомитись зі зразками української народної вишивки, не перестаєш дивуватися багатству їх орнаментальних мотивів, умілому вирішенню композицій з урахуванням призначення предмета й матеріалу, гармонійному доборові кольорів – високому хисту української жінки, яка за допомогою ниток на полотні вміло передавала красу світу, який її оточував. Українська народна вишивка, зберігаючи східнослов'янську спільність, має яскраво виражений національний характер та місцеві особливості.²

Процес вишивання як традиція із глибоким корінням сприяв формуванню у дівчат і жінок терпіння. Вишитий власноруч одяг був одним із показників працьовитості молодої дівчини, яка збиралась одружуватись³.

Вишивка в Україні завжди була уособленням світу краси, поетичного осмислення навколишньої природи. В багатьох випадках дослідники етнографи у вишивці бачать схвильовану розповідь про думки і почуття людини, перед ними постає світ одухотворених образів, які сягають звичаїв, уявлень та давньої міфології наших предків.

Крізь плін часу до наших днів дійшла вишивка лише кінця XVIII - початку XIX століть, причиною цього є насамперед те, що сприйняття вишивки як витвору мистецтва утвердилося лише у 80-90-х роках XIX століття. Лише з того часу прогресивні діячі культури починають цікавитись вишивкою і колекціонувати її в музеях та приватних збірках.

У ході історичного та культурного розвитку на території України, кожна її місцевість сформувала свої характерні мотиви, композиції, колірні гами в орнаменті, виробилась специфічна техніка виконання. Ця інформація ретельно передавалася з покоління в покоління турботами народних майстрів. Заняття вишивкою було скрізь. І що цікаво, кожен район, навіть кожне село відзначалися своєю місцевою своєрідністю. Так, кожен регіон у вишиванні мав свій, відшліфований сторіччями орнамент, колірну гаму.

Саме тому, художня досконалість і різноманітність вишивки залежали не лише від створення досконалої композиції орнаменту, тонкого відчуття кольору, а й вирішальною мірою від вибору техніки виконання. Це різні шви вільного малюнка, які називають верхніми, оскільки виконують їх по задалегідь нанесеному рисунку на полотно, а також шви рахункові, що їх виконують, рахуючи нитки полотна. Про цей факт нам переконливо засвідчують зразки вишивки Полісся⁴.

Вишивальним матеріалом були тканини домашнього і фабричного виготовлення (вовняні, льняні, полотняні та ін.)

Здавна на Поліссі були поширені жіночі сорочки, що густо призбируються навколо шиї і мають виложистий комір і чохла. Якщо говорити про чоловічий костюм на Поліссі, то він був досить скромним в плані його оздоблення. Він складався з білої полотняної сорочки і таких же білих штанів з грубого полотна. Чоловіче святкове вбрання складалось із сорочки, яка мала широку вишиту манишку, стоячий або виложистий комір та чохла, на які рясно призбирували рукав сорочки. Святкову сорочку оздоблювали вишивкою геометричного орнаменту, у техніці „хрестик”.⁵

Під впливом звичаю прикрашати сорочки візерунковим ткацтвом на Волинському Поліссі утворилась техніка шиття "занизування". Однією із характерних особливостей цієї техніки є те, що вишивальна нитка протягується через усю довжину орнаменту, аналогічно шву "поперед голки". Вишивається залежно від узору горизонтальними паралельними стібками справа наліво до кінця ряду, а потім у зворотному напрямку.

Якщо говорити про кольорову гаму, то у Волинському Поліссі перевага надавалась домінуючим червоному (в деяких випадках вишневий колір), силу звучання якого підкреслювалась чорним. Кольорова символіка мала вагоме значення. Так, червоний колір символізував собою – любов, жагу, світло, боротьбу. Значення чорного полягало в тому, щоб кодувати в собі такі поняття як смуток, нещастя, горе, смерть. Солярні знаки, схематичні фігури Сонця, Матері були ознакою шанобливого ставлення до своїх пращурів.

Здебільшого перевага віддавалась геометричним орнаментальним мотивам, які вкривали собою все поле рукава. В горизонтальному напрямку орнамент лягав на полику і підпліччі, а нижче полика постають вертикальні смуги. Часто в оздоблених ткацтвом сорочках чохла і комір вишиваються дрібним "хрестиком", в якому проглядаються червоно-чорні квіткові мотивами. На рукавах сорочок орнамент лягає площинно, вкриваючи собою основу, вишивка виступає активно завдяки червоному кольору і технікам поверхневого шва-занизування, заволікання та насилування.

В поліській вишивці використовуються нескладні орнаменти, які утворюються з ритмічного повтору окремих або вписаних один в другий ромбів, восьмикутних зірок, ламаних ліній. Особливе місце займає мотив "осьмирожка". Розетка - основний і найбільш поширений мотив вишивок Полісся. Вона має чотири, шість і вісім загострених або заокруглених кінців, які поперемінно вишиваються червоним або чорним. Розетки чергуються із зображенням ромбів, кругів, зигзагів, хрестів в різних варіантах. Мотив хреста часто буває вписаний в ромби, прямокутники. Часто у вишивці зустрічається мотив птаха, іноді із деревом життя в центрі, із гілочками із ягід і листя.

Відзначається поліська вишивка розміреним ритмом лаконічного по абрисах мотиву. Найулюбленішими в поліщуків є лінійні орнаменти, що складаються з ромбів у середину яких вміщено геометричні розетки різної конфігурації.

Розглядаючи вишивку Волинського Полісся ми бачимо, що у ній зберігається велика кількість геометричних фігур, від яких віє таємничою силою легенд і вірувань наших пращурів. Так, слід зазначити, що значна кількість геометричних орнаментальних мотивів, які збереглися, мали в давнину магічний зміст. Вишивка була своєрідним оберегом від злих сил. Сьогодні вишивка втратила цю роль, адже з часом семантика її затемнилась, втрачилось її первісне значення. Тому для багатьох вишивка є все ж таки и художнім оздобленням і не більше.⁶

Повертаючись до орнаментів поширених на Волинському Поліссі треба сказати, що вони не мають деталізованої внутрішньої розробки мотивів і в них не можна зустріти застосування одночасно кількох технік виконання. Тут важливу роль відіграє червоний

колір, адже саме йому належить визначальне почуттєве навантаження. Цей факт, є закономірним, бо чергування червоного візерунку і білого тла справді надає вишивці додаткову ритмічність і красу.

Поліські майстрині досягали у вишивці нескінченного багатства варіацій тих самих мотивів. Геометричні орнаменти комбінуються в бордюри, що розміщуються вздовж осьової лінії. Найчастіше це ритмічний повтор того самого мотиву. Вільний простір між ними заповнюється половинками інших елементів. Так, якщо бордюр складається з ромбів, то простір між ними заповнюють трикутники або половинки розеток, утворюючи довершені за своєю красою узорі. Орнаменти вкривають суцільно все поле рукавів жіночих сорочок, широкою смугою - манишки в чоловічих.

Існує суттєва різниця між вишивкою Полісся. Так, його північно-західному ареалові притаманна вишивка синьо-червона з дрібними орнаментальними елементами, а на східному Поліссі узорі характерні червоно-чорним поєднанням кольорів і орнаментами масивних форм.

У зв'язку зі змінами селянського побуту, зумовленими розвитком капіталістичних відносин, наприкінці XIX ст. відбуваються кардинальні зміни і в народному мистецтві. Насамперед, у ньому відчувається безпосередній зв'язок з новим укладом життя, новими враженнями, зацікавленістю новими темами, що позначається на переорієнтації вишивальниць на нові сюжети, орнаментальні мотиви і композиції. У селянський побут входять друковані масовим тиражем дешеві малюнки. Майстрині охоче переносять їх на поле рушників, в оточення рослинного орнаменту, гірлянди з вензелями, букети, зображення ваз і кошиків з плодами, квітами. Ці малюнки відповідали смакам і запитам масового міського споживача, проте вони були позбавлені простоти, декоративної цілісності, притаманної народному мистецтву.

На жаль, нині функції і побутування народної вишивки Волинського Полісся звузилися до створення речей виставкового характеру на підприємствах народного промислу чи робіт окремих народних майстрів. Тому шлях таких виробів веде лише до виставок чи фондів музеїв. Сучасні вишивальниці володіють переважно однією, в деяких випадках двома техніками вишивки. І це при тому, що загалом в українській вишивці відомо близько ста різноманітних технічних прийомів, які варті нашої уваги, адже з часом, вони можуть бути безповоротно втрачені. Через відсутність зразків народної вишивки, вишивальниці користуються збіднілими узорами, які при їх аналізі не відзначаються художнім виконанням та традиційним застосуванням орнаменту.

Прикро, що з кожним роком все менше і менше молодих дівчат та жінок на Волинському Поліссі вишивають, піднесенню цього зайняття заважає науково-технічний прогрес, та безповоротний розвиток нашого суспільства, яке у багатьох моментах перебирає на себе риси, притаманні іншим народам та культурам. Українська жінка свій вільний час заповнює іншими заняттями, і це йде не на користь збереження традицій вишивки. Добре, якщо ми збережемо вишивку у спеціально створених журналах, які б включали її зразки. Але цього не буде достатньо. Вишивка повинна повернутися в наше повсякденне життя, стати невід'ємною частиною нашого побуту. Цим самим вона б нам нагадувала про ідентичність та неповторність українців, як нації.

-
1. Гайдай Л.І. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях (від найдавніших часів до Хмельниччини). - Луцьк: Вежа ВДУ, 2000. – 436с. – С.75-76.
 2. Щербак І. М. Повернути красу людям. // Народна творчість та етнографія, № 5 (213), вересень – жовтень, 1988. Київ, Наукова думка. – С. 43.
 3. Гайдай Л.І. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях...- С.77.
 4. Захарчук – Чугай Р.В. Традиції народно-декоративного мистецтва Волинського Полісся // Минуле і сучасне Волині (тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної історико-краєзнавчої конференції 26-28 вересня 1985 р.). – Луцьк, 1985. – С. 238-239.
 5. Двойнінова О. Традиційний одяг Волинського Полісся у ХІХ ст. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь – Каширський в історії Волині та України: Наук. зб.: Випуск 20: Матеріали ХХ Волинської обласної краєзнавчої науково-практичної конференції, 26 жовтня 2006 р. – Луцьк, 2006. - С. 196-197.
 6. Воропай П. Звичаї українського народу. – К.: Оберіг, 1993. – 590 с.